

SZERBEK ÉS MAGYAROK A DUNA MENTÉN II. TANULMÁNYOK A SZERB–MAGYAR KAPCSOLATOK KÖRÉBŐL (1848–1867)

Szerkesztette: Fried István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. 351 l.

A Fried István szerkesztette kötet szerzői a szerb–magyar kapcsolatok történetének rendkívül összetett, 1848–1867 közötti szakaszát veszik szemügyre. Talál a megállapítás, amely szerint „szerb és magyar történészek közös gondolkodásának, vitájának dokumentuma... a kötet”, amely az 1981. május 18–19-én Belgrádban a Szerb Tudományos Akadémia szerb és magyar történészek részvételével rendezett konferenciájának előadásait és a kapcsolódó vita szöveganyagát adja közre.

Már az előadások és korreferátum jellegű és igényű hozzászólások címeit szemlélve is azonnal nyilvánvaló, hogy az írások többsége a történettudomány körébe tartozik, és csak a kisebb hányad utalhat az irodalom vagy tágabban a művelődéstörténet szférájába.

A történész-szakemberek a jelzett, 1848–1867 közötti korszakot láthatóan két részre tagolva tárgyalják: az előadások egyik része az 1848–49-es esztendő, illetve a Ferenc József trónralépését közvetlenül követő egy-két év anyagát vizsgálja, a másik viszont a tágabb periódusra, az 1848–1867 közötti évtizedek egészére irányítja a figyelmet. Az előbbi csoportba tartozó tanulmány például Milorad Ekmečićé, aki *Garašanin, Czartoryski köre és a magyarok 1848–1849-ben* címmel értekezik, vagy például Sándor Pálé; ő az 1849 utáni magyarországi birtokszerzések történelmi jelentőségéről szól, míg Spira György a magyarországi nemzetiségi mozgalmak Ferenc József uralomrajutása utáni történetét taglalja. Vasilije Krestić, Katus László és Bona Gábor az egész korszakot áttekintő igénnyel szólnak a magyarországi szerbek politikai törekvéseiről (*A magyarországi szerbek politikai törekvései és a magyarok*), a magyar

politikai vezetésnek a délszláv kérdésről vallott nézeteiről (*A magyar politikai vezetőréteg a délszláv kérdésről 1849 és 1867 között*), illetve a magyar–délszláv együttműködési kísérletekről 1849 és 1867 között (*Magyar–délszláv együttműködési kísérletek*).

A korszak sokszínű történettudományi közelítése megannyi új szempontot és eredményt kínál a további kutatás és egy a jövőben megírandó, a szerb–magyar viszony egészét felölelő szintézis számára. A szerzők lényegében egyetértve konstatálják, hogy az 1848 és az 1867 közötti közel két évtizedben a szerb és a magyar politikusok egyaránt attól a korabeli felismeréstől indítatva gondolják újra a forradalom és szabadságharc alatti eseményeket, amelyet Vasilije Krestić idéz is dolgozatában: az abszolútizmus győztesei „a szerbek hűségét azzal jutalmazták, amivel a magyarok hűtlenségét büntették”. Ez a tény a kor szerb politikusainak körében csalódottságot okozott, többeket önvizsgálatra készítetett, mert – Spira György szavaival – „... a történeteket mérlegelve, ezek a férfiak csak olyasféle következtetésre juthattak, hogy azzal, amit 1848–49-ben cselekedtek, a magyar forradalomnak sokat ártottak, a Habsburg-ellenforradalomnak pedig sokat használtak, az általuk dédelgetett nemzeti törekvések megvalósulását viszont egyetlen lépéssel nem vitték előre...” (121–122.) A tényekkel való ilyen szembesülés a magyar és a szerb politikusok jelentős részét a Kárpát-medencében mindenkor időszerű felismerés követésére serkentette: a két nemzet kapcsolataiban nem azt kell keresni, ami szétválaszt, hanem ami összeköt. A tanulmányok szerzői az eddigi ismereteket több ponton meghaladó tényanyagot tártak fel azt bizo-

nyitandó, hogy a Habsburg-ház forradalom utáni politikájának következményeként – a szerb és a magyar közéletben egyaránt – új emberek, a szerb–magyar közeledés hívei léptek a színre, s a magyar emigráció legjobbjai is a magyarországi szerbség – és más nemzetiségek – érdekeit figyelembe véve keresték a megoldást. Erre utal Bălcescu Dunai Egyesült Államok-tervének mérlegelése, többek által elvbenei elfogadása, de Kossuth konföderációs elképzelései is – jóllehet, a regresszív nézetek is felszínén maradtak, s itt például Podmaniczky Frigyes ismert nyilatkozatára gondolhatunk: „Ha már Reichsrathba kell mindenáron mennem, csak inkább megyek Bécsbe a németek, mint Belgrádba a rácok köze.” (151.) És persze ide illeszthetők Kossuthnak a szerbek követeléseit illető fenntartásai is: mint ismeretes, a szerbséget nem tekintette „történeti államjogokkal bíró politikai nemzetnek”, míg Croatia esetében úgy ítélte, hogy a horvátokat a történeti jog alapján megilleti a területi autonómia. (A szerbek követeléseiket a természetjog érveivel indokolták.)

Katus László csokorba szedte a liberalizmus híveinek toleránsabb vélekedéseit is – hangsúlyozva, hogy azok joggal bírálták a magyar reformkor és a forradalom nemzetiségi politikáját, az erőszakos nyelvi programot, a magyarosító törekvéseket, s vélelmük szerint jogos volt a nemzetiségeknek a szabad nyelvhasználatot kapcsolatos igénye is.

Ugyancsak Katus László mutat rá a konzervatív nézeteket vallók szerepére, akik nemcsak a szerb autonómia-törekvéseket kárhoztatták, hanem Kossuth és Deák Horvátország autonómiájával kapcsolatos felfogását is.

A kölcsönösség jegyében zajló törekvések – az olykori ellentmondásosság ellenére – a megbékélést célozták s ez markánsan ki is rajzolódik a kötet ta-

nulmányaiban. S nemcsak a történettudományi nézőpontúakra gondolunk, hanem az irodalomtörténeti, illetve művészettörténeti kérdéseket taglaló írókra is. Ez utóbbi kérdéskört érintő dolgozatok a kötet terjedelmének bő egyharmadát alkotják, ám jelentőségük és fajsúlyuk semmivel sem marad el a historiográfia körébe tartozóak mögött. A négy szerző (Szelei István, Fried István, Božidar Kovačec, Miodrag Janković) más és más aspektusból vizsgálja a jelenségeket, s természetesen a konkrét tárgyválasztásban is – szükségképpen – eltérnek. Fried István *Szerb–magyar művelődési kapcsolatok (1849–1867)* c. tanulmánya lényegében összegező igényű szemléje mindannak, ami kulturális kapcsolatainknak a korszakbeli markáns erezetét jelenti, s a szerzőnek megvallott célja a kölcsönösségen alapuló, tudatos közeledési szándék főbb vonásainak (a politikaiaknak is) bemutatása. Nem idealizálja a közeledés gesztusait és folyamatait, sőt arra figyelmeztet, hogy az egykori szerb–magyar konfliktusok most is tovább élnek a szerb és a magyar gondolkodók reflexeiben, de időlegesen háttérbe szorultak a körülmények következményeképpen. Ugyancsak meggyőző az az állítás is, amely szerint a szerb közeledés (elsősorban a politikai szférában) nem csupán taktikai lépés volt, hanem komoly megoldásra való szándék.

Az irodalmi kapcsolatok gazdag tárházából Fried jó szemmel választotta ki a legfrappánsabb példákat, amelyek híven tükrözik a két nemzet ekkori viszonyát. Obernyik Károly *Brankovics György* c. darabjának irányzatosságáról szóló fejtegetései találóak: a törökkel szövetkező despota népe és családja tragédiájával fizet, pedig nyilvánvaló dolog – sugallja a darab –, hogy „a szerbek csak a magyarokkal szövetségben, a magyarok pártfogásával küzdhetnek eredményesen függetlenségü-

kért.” (310.) Nem feledkeznek meg Fried az Obernyik-darab ellenpontjának tekinthető *Djuradj Branković* és *Krv za rod* c. Jakov Ignjatović-regényekről sem, amelyek az ellentétes hangsúlyok ellenére is a szerb–magyar megbékélést szolgálták.

Az irodalmi közeledés további jeleit lajstromozva Fried István a szerb és a horvát népköltészetnek a reformkorban gyökerező korabeli recepcióját éppúgy fontos adalékként kezeli, miként a magyar íróknak a török ellen harcoló szerbek iránti rokonszenvét, s még a ma már inkább irodalomtörténeti érdekű olyan kísérleteket is számba veszi, mint Madarassy Klotilda *Cernagora gyöngye* és Remellay Gusztáv *A Csernovicsok* c. elbeszélése. Az pedig már csak természetes, hogy Jókai és a szerbek viszonyáról, Jovan Jovanović Zmaj Petőfi- és Arany-fordításairól, valamint a *Letopis Matice srpske* magyar tárgyú publikációiról is lényeglátóan szól szemléjében.

Lényegében Fried adatsorát bővíti és némely esetben jelentősen árnyalja Boidar Kovaček *A magyar kultúra hatása a szerbekre 1849 és 1867 között* c. tanulmánya, amelynek legizgalmasabb passzusai a *Letopis „hungaricáiról”* szólnak, de legalább ennyire fontosak néhány más lap (*Sedmica*, *Vojvodjanka*, *Šumadinka*, *Južna pčela*, *Podunavka*) információs anyaga is, amelynek alapján joggal fogalmazza meg két fontos következtetését: (1) az 1848 és 1867 közötti időszakban a *Letopis* Jovan Djordjević szerkesztette 1858-as évfolyama jelenti a folyóirat magyar orientációjának tetőpontját; (2) az 1860-as évtizedben viszont a szerb és a magyar liberális mozgalom együttműködést szorgalmazó törekvései voltak a meghatározók.

A korszak szerb–magyar kapcsolatait a korai romantika nyelvszemléletének aspektusából vizsgáló Szeli István

dolgozata (*A kora romantika nyelvszemlélete*) tovább árnyalja a kötet egésze alapján kirajzolódó kapcsolattörténeti képet, amit tanulmánya alábbi megállapításával illusztrálhatunk a legtalálóbban: „Míg az egyik oldalon a herderi nyelvfilozófiát a magyar történelmi fejlődés adottságai és a társadalmi viszonyok a feudális államiság irányába taszítják el, addig ugyanaz a nyelvbőlcsélet a szerb publicisztikában a vérség, a fajtság, a nemzeti autentikusság torz túlzásaihoz vezet.” (281.) Célszerű megjegyezni, hogy e megállapítás nyilvánvalóan további vizsgálatot igényel és árnyalásra is szorul.

Miodrag Janković az eddig ismertett tanulmányokból hiányzó területet mutat be *A magyar és a szerb művészet a 19. század közepén* c. rövid, ám így is igen tartalmas írásában. Tipológiaiilag sem hanyagolható tényeket tár fel, és adatait mérlegelve megállapítja, hogy a 19. századi modern szerb festészet bölcsőhelye a Vajdaság volt (tágabban Magyarország), miként az irodalomé is, s voltaképpen innen sarjad ki majd a Szerb Fejedelemség művészeti élete is, mégpedig a Vajdaságban indult alkotók áttelepülése révén. Számos érdekes, a szerb–magyar képzőművészeti kapcsolatok egésze szempontjából fontos tényről közöl (Pavle Simić és Barabás Miklós; Madarász Viktor, Jankó János és Novak Radonić, valamint Djura Jakšić alkotásai közötti összefüggések; a székesfehérvári Katarina Ivanović festésze), ami remélhetően ösztönzi majd a további kutatást is.

Noha a konferencia és a kötet megjelenése között eltelt idő alatt a kutatás több irányban is folytatódott, újabb eredmények is születtek, összegezőképp megállapítható: a további kutatások során a kötet tanulmányanyagát nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Lőkös István